

Jyrki Korkeila

päätoimittaja

Kielitoimiston sanakirja määrittelee luottamuksen tunteeksi tai varmuudeksi siitä, että johonkuhun tai johonkin voi luottaa, että joku tai jokin ei petä toiveita tai aiheuta pettymystä (1). Luottamusta voi vallita ihmisten välillä sekä ihmisten ja instituutioiden välillä. Sen edellytys on luottamus toisen osapuolen hyvántahtoisuuteen. Henkilöiden välinen luottamus edellyttää vuorovaikutuksessa syntyvää luottamisen arvoisuutta eikä sitä voida painostaa tai pakottaa ulkoapäin. Luottamus ihmisen ja instituution välillä on ”annettua”. Sitä on olemassa ennen Kelassa asiointia tai kaupassa käyntiä, jolloin ennalta luotetaan instituutioiden asianmukaiseen toimintaan.

Toimiakseen demokratia edellyttää luottamusta siitä, että jou tuessaan luopumaan vallasta voi luottaa saavansa sen takaisin vapaissa vaaleissa. Tälle on monenlaisia edellytyksiä kuten suojaa valtion mielivaltaa vastaan, toisistaan riippumattomat instituutiot, avointiedonvälitys ja luottamus kansalaisen mahdollisuuteen vaikuttaa asioihin. Saksalainen sosiologi, filosofi ja kriitikko Georg Simmel on todennut luottamuksen olevan tärkein yhteiskuntaa ylläpitävä voima (2). Demokratiaa ei olisi ilman luottamusta, jonka aste on suurimmillaan vauraissa tasa-arvoisissa Pohjoismaissa (3).

Pari vuotta sitten julkaistu tutkimus valottaa mielenkiintoista näkökulmaa

”Demokratiaa ei olisi ilman luottamusta, jonka aste on suurimmillaan vauraissa ja tasa-arvoisissa Pohjoismaissa.

Luottamus

yhteiskuntien sisäiseen luottamukseen (4). Kaikki esimodernit yhteisöt organisoituivat ensisijaisesti sukulaissuhteiden mukaisesti. Siirtyminen maanviljelyyn noin 12 000 vuotta sitten vahvisti instituutioiden ja yhteisön sisäisten luottamuksellisten suhteiden sukulaisuusperusteita, jolloin suvun alueita saatettiin puolustaa tehokkaasti ja varmistaa riittävää ravinnon tuotantoa. Kulttuurievolutio vahvisti näin ryhmien sisäistä lojaliteettia, mukautumista sääntöihin, vanhempien yhteisön jäsenien kunnioitusta ja yhteisöjen sisäistä solidaarisuutta. Käytännössä tämä serkusavioliittojen suosiminen loi vahvoja klaaneja. Luottamus vieraisiin väistyi tiukkojen moraalisaantöjen tieltä. Vanhan maailman kehittyvien uskontojen jumalat olivatkin moralisoivia lojaliteettia voimistavia hahmoja. Kuitenkin eri uskonnoilla on ollut varsin vaihtelevia vaikutuksia sukulaisperusteisiin yhteisöihin.

Läntisessä maailmassa kehittynyt katolinen kirkko heikensi määräyksillään oleellisesti yhteisöjen sukulaissidonnaisuutta kieltämällä vaiheittain avioliitot ensin Gregorius Suuren aikana neljännen ja myöhemmin seitsemännen asteen sukulaisten kesken, millä on ollut huomattava vaikutus psykologisten asenteiden muokkautumiseen (5). Sukulaisavioliittojen kieltäminen on vahvassa yhteydessä individualismin syntyyn ja vieraisiin luottamiseen, analyttisen ajattelun kehitykseen sekä traditionaalisen ja tottelevaisuuden vähentymiseen. Korrelaatiokertoimet ovat niin suuria, ettei psykologiassa tällaisia yleensä edes nähdä.

Myös halukkuus verenluovutukseen korreloi voimakkaasti katolisen kirkon vaikutusalueella yhteisöjen sukulaisintensiivisyyden vähäisyyteen. Yritystoiminta näyttää olevan myös vähemmän menestynyttä ja innovatiivista maissa, joissa yritystoiminta lepää pitkälti perheyhtymien varassa (5).

Läntisissä yhteiskunnissa on tapahtunut merkittäviä mullistuksia viimeisen kahden vuosikymmenen aikana tuotannon ja työn siirtyessä muualle, taloudellisten kriisien vuoksi ja myös teknologian kehityksen muokattua sosiaalista viestintää. Näiden lisäksi väestörakenteen muutoksissa ja nykyaikaisten kansainvaellusten kontekstissa demokratia on suurten haasteiden edessä. Pelko ja voimakkaiden sisäryhmien muodostumista suosiva inho vähentävät tehokkaasti luottamusta vieraisiin ja viime kädessä johtavat lisääntyvään haluttomuuteen luovuttaa valtaa toisille edes väliaikaisesti.

Kirjallisuutta

1. Kielitoimiston sanakirja. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy, 2004.
2. Ilmonen K, Jokinen K. Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos: Kopijyvä, 2002.
3. Wilkinson R, Pickett K. The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better. London, Allen Lane, 2009.
4. Schulz JF, Bahrami-Rad D, Beauchamp JP ym. The Church, intensive kinship, and global psychological variation. Science 2019;366:708-720.
5. Acemoglu D, Robinson JA. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty. London: Profile Books, 2013.